

Sándor Klára

A székely írás reneszánsza

TÉZISEK

a Magyar Tudományos Akadémia doktora
cím elnyeréséért benyújtott pályázathoz

II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya
(művelődéstörténet)

SZEGED
2018

A dolgozat célkitűzései és a vizsgált kérdések tudománytörténeti előzményei

CÉLKITŰZÉS

A doktori cím elnyeréséért benyújtott munka célja annak vizsgálata, hogy hol, mikor, hogyan és miért kezdték a székely betűsört Székelyföldön kívül is használni: milyen ideológia alapozta meg a kultusz kiépítését, s mindez milyen kultúrtörténeti környezetben történt. Néhány közelmúltbeli munkámban fölvettem, hogy a székely írás Székelyföldön kívüli kultuszának kezdetét Mátyás udvarához köthetjük, ahol a király egyik választott identitásának, a hun örökségnek a megerősítésére használták (2014a, 2014b, 2013a).¹ Jelen munka célja e hipotézisnek az ellenőrzése, a hipotézist igazoló megfontolások részletes, széles alapokon nyugvó kifejtése.

A székely írással foglalkozó tudományos írások a kezdetektől elsősorban az egyes emlékek kiadására, olvasatuk megállapítására, illetve a székely írás eredetének kérdésére összpontosítottak. Néhány részletkérdést vizsgáló tanulmányon kívül nemigen foglalkoztak azzal, hogy mikor, kik, milyen célra használták székely betűket – szintén hiányoztak a jelenlegi használatot fölterképező kutatások, s ezek történeti előzményeinek vizsgálata.

A használat történet kutatásának fontosságára már korábban föl hívtam a figyelmet (1996a), művelődéstörténeti–történeti antropológiai kutatásaim fókuszában jelenleg elsősorban ez a kérdés áll – ez azonban természetesen elválaszthatatlan a székely írás mint írásrendszer történetének és eredetének kutatásától, valamint az emlékek filológiai elemzésétől. A filológiai megalapozás e munkának is fontos része, a székely írás több emlékét (Nikolsburgi Ábécé, Bolognai Emlék, Kájoni János ábécéi és Moga Mihály bejegyzései) elemeztem részletesen, hogy az ellenőrzendő hipotézist megfelelő alapossággal tudjam vizsgálni.

A könyv első fejezetében a Nikolsburgi Ábécé filológiai leírását az emlékekkel kapcsolatos legfontosabb kérdések tárgyalása követi (miért van a székely ábécé alatt egy héber ábécé is, igazolható-e, hogy a kéziratot valóban fáról másolták, mit tudunk a másoló személyéről). A második fejezet mutatja be azt a kulturális–ideológiai környezetet, amelyben a Nikolsburgi Ábécé forrása készülhetett: miért fontos figyelni arra, hogyan alakította át Thuróczy a Kézaitól korábban csak öröklődő hunhagyományt, Mátyás udvarának erős történeti érdeklődést mutató értelmiségi körére, arra a szálra, mely ténylegesen összeköti a Nikolsburgi Ábécé másolóját a királyi udvarral, s arra, miért volt fontos Mátyásnak a hunhagyomány hangsúlyozott föl vállalása, s hogyan vált a hunhagyomány bizonyítékává a székely jelsor. A harmadik és negyedik fejezet a Nikolsburgi Ábécével nagyjából egykorú és a kultusz kezdeteinek föl tárásában szintén alapvető fontosságú emlékeknek a részletes vizsgálata. A Bolognai Emlék filológiai leírását azoknak a kérdéseknek (hol és mikor találhatta Marsigli a lemásolt anyagot) a részletes tárgyalása követi, amelyek segítenek rekonstruálni, hogy Marsigli 17. századi másolatának forrása mikor keletkezhetett, mit tartalmazhatott, kik készíthették. Minthogy a Bolognai Emlék valószínűleg Kájoni János hagyatékából került elő, s Kájoniról tudjuk, hogy két székely jelsort és latin betűs kalendáriumokat is hagyott hátra, ki kellett zárni azt, hogy ő volna a Marsigli

¹ A hivatkozások a Tézisek végén található, az értekezés témájához kapcsolódó publikációkra vonatkoznak.

által megtalált székely betűs naptár szerzője. Az ötödik fejezet köti össze egymással a két 15. századi emléket: itt azt tárgyaltam, mennyire tekinthető közelinek a két emlék betűkészlete, s hogy kerülhetett-e Mátyás udvarába a ferences hagyományból a székely jelsor; végül megpróbáltam azt is rekonstruálni, kik lehettek a 15. századi székely betűs naptár szerzői, s mi célból készíthették a naptárt.

ELŐZMÉNYEK

A könyvben érintett kérdések előzményei két nagyobb csoportra oszthatók. Egyrészt a fölhasznált emlékek kutatástörténetére, másrészt a székely írást a humanista mozgalommal összekapcsoló nézetekre.

Nikolsburgi Ábécé

A Nikolsburgi Ábécét Jakubovich Emil adta ki 1933-ban az emlék külső jellemzőinek pontos – legnagyobbbrészt később is helytállónak bizonyult – leírásával.² Minthogy az ősnymtatványt, amelyről az emléket tartalmazó hárttyát leválasztották, 1483-ban adták ki, s Jakubovich úgy vélte, az ábécét tartalmazó pergamen korábban egy másik kódex első táblájának belső borítólapja lehetett, az emléket a 15. század közepére, esetleg az azt követő évekre datálta. Szerinte a lapon olvasható latin betűk formája is erre a korra keltezi a Nikolsburgi Ábécét; a korban megszokott magyar helyesírási gyakorlattól való eltérésekből pedig arra következtetett, hogy nem magyar anyanyelvű lejegyző másolta valahonnan az ábécéket, és láthatóan nem ismerte jól a székely betűket, hiszen nem írta, hanem szinte rajzolta őket, s hasonlóképp járt el a székely ábécé alá másolt héber betűkkel is. Jakubovich nyomán terjedt el az a nézet is, hogy a másoló fáról jegyezte le a székely betűket, s az eredeti rovás formáit őrzik a szögletes betűk, s a sokszor ék alakú vonalak.

Jakubovich véleményét széles körben elfogadták – Németh Gyula 1934-ben apróbb megjegyzéseket tett az emlékekhez –, ettől a hagyománytól tért el Vékony Gábor 2004-ben (posztumusz) közzétett munkájában. Vékony arra próbált választ találni, ki és miért írhatta az ábécét, s hogyan került oda, ahol megtalálták. Nézete szerint a Nikolsburgi Ábécét Janus Pannonius készítette egy naptárhoz, a naptárt pedig az általa írt grammatika részének szánta, s az ábécé Janus olműtzi kapcsolatai révén került volna lelőhelyére.

Róna-Tas András szintén arra keresett választ 1985–1986-ban publikált rövid írásában, hogyan kerülhetett a székely ábécé Morvaországba. Szerinte Mátyás cseh bizalmasának, az olműtzi püspöki kormányzónak kinevezett Filipec Jánosnak lehetett köze az ábécé Nikolsburgba kerüléséhez: az ő révén juthatott el az ősnymtatvány – és a belekötött székely ábécé – Morvaországba, valószínűleg egy magyarországi könyvtárból, talán Váradról, ahol Filipec 1476 és 1490 között püspök volt.

Egyetlen elemet érintő, de a székely írás más emléke miatt is fontos megjegyzést tett közzé Máté Zsolt 2002-ben az egyik betű föloldásában szereplő *trpus* rövidítésről (nevezetesen hogy ezt nem a betű hangértékeként kell értelmeznünk, mint korábban vélték, hanem a latin 'régebben' jelentésű *temporis* rövidítéseként. A székely jelek alá

²² A kutatástörténeti előzmények bemutatásakor említett szerzők és itt említett nézeteik pontos hivatkozásokkal megtalálhatók az értekezéséknél benyújtott könyvben, munkáik bibliográfiai adatai szintén.

másolt héber ábécéről Dán Róbert írt 1964-ben: úgy vélte, a héber ábécé másolója nem tudott héberül, a betűket inkább rajzolta, mint írta, s az emlékből sorjázó bizonytalanságok arra utalnak, hogy talán nem is zsidó volt az interpretátor. A héber részek ugyanis alapvetően askenázi hatást mutatnak, de szefárd nyomokkal – a hónapnevek sorrendje is azt támasztja alá, hogy sem a lejegyző, sem a segítő nem mozgott otthonosan a hebraisztikában, merthogy a hónapok fölsorolását Dán szerint nem a szokásos rendben kezdte.

Horváth Iván 2006-os (és az ezzel azonos 2007-es) munkájában vetette föl, hogy a Nikolsburgi Ábécé lehet kései hamisítvány, arra alapozva, hogy megtalálása körül szinte túl sok a tisztázatlanság. 2011-ben, munkatársaival írt munkájában, amely a jelzi, hogy a Nikolsburgi Ábécét egykor tartalmazó ősnymotatvány újra fölbukkant, ezt a korábbi nézetét már elvetette.

Az emlék kutatásában éppen az hozott jelentős fordulatot, hogy Szelp Szabolcs megtalálta azt az ősnymotatványt, amelyről a Nikolsburgi Ábécét tartalmazó pergament 1933-ban leválasztották. Szelp 2011-ben publikált részletes leírásában mutatta be, hogy az ábécé fölördása és az ősnymotatvány többi bejegyzése ugyanattól a kéztől származik, az ősnymotatvány már korábban is ismert tulajdonosától, a morva Philipus de Penczicztől. Róla annyi derült ki a bejegyzéseiből, hogy ismert egy Bornemissza nevű magyar embert, érdekelte a csillagászat és a különféle betegségek, s pár szót talán magyarul is tudott. Szelp fölvetette, hogy Penczicz a szintén morva Filipec udvari kapcsolatai révén ismerhette meg Bornemissza Jánost. A székely jeleket szinte a medgyesi Piso Jakab, a hébert Fortunatus Imre jóvoltából ismerhette meg, mert bár nem zárja ki, hogy az emlék még Mátyás idejében keletkezett, inkább a pár évtizeddel későbbi, 16. századi keltezését valószínűsítette.

Bolognai Emlék

A Bolognai Emlékről magyarul először Beliczay Jónás írt 1881-ben, Luigi Ferdinando Marsigli életrajzának magyar fordításában. Erre a megjegyzésre Sebestyén Gyula figyelt föl 1902-ben, s mikor 1906-ban Veress Endre Marsigli-katalógusa igazolta, hogy a bolognai hagyatékban valóban vannak székely betűket tartalmazó lapok, fényképeket készített, és 1915-ben *A magyar rovásírás hiteles emlékei*-ben közreadta az emléket. Sebestyén leírta az emlék fölfedezésének történetét, próbálkozott a megfejtésével, és megkísérelte rekonstruálni a szövegek eredeti helyzetét a boton – azt föltételezte, hogy a sorok „kettős busztrófedont” alkottak. Sebestyén szerint a Marsigli által megtalált rovásbot a 16. században készült, de eredetijét a 11. században írhatták, mert a ligatúrák és a „magánhangzó-ugratás” (azaz a magánhangzók ki nem írása) szinte olyan tökéletes a szövegben, hogy az csak nagyon korai lehet. Másrészt Sebestyén szerint az eredeti rovásbot valóban a székelyek keresztény hitre térítésének idején keletkezhetett, mert az emlék naptáron kívüli szövege „a katolikus ismeretek kis tükre”, a 15–16. században ez a kezdetleges naptár pedig már „visszaesés” lett volna a nyomtatott naptárak mellett.

Sebestyén „busztrófedon”-elméletét Herepei János bonyolította még tovább 1935-ben, noha a kettős busztrófedonra és az Árpád-kori datálásra vonatkozó nézetet Németh Gyula már korábban megcáfolta. Németh abban is eltért Sebestyéntől, hogy a kézirat székely jeleit és a megfejtési kísérleteket Marsigli „átírójának”, a javításokat pedig egy második, esetleg harmadik kéznek tulajdonította. Az emlék korának meghatározásához ő is csaknem ugyanazokat a szempontokat vette figyelembe,

amelyeket azóta is szinte mindenki: a rovástechnikának még elég jól megfelelő betűformákat, a szöveg betűhasználati jellemzőit és az <ü> ~ <ö> jeleknek a Nikolsburgi Ábécében lévővel megegyező hangértékét – mindezek alapján a 16. századnál korábbinak tartotta az emléket, ugyanakkor megállapította azt is, hogy a naptár nem lehet régebbi a 15. század utolsó éveinél, mert szerepel benne az 1450-ben szentté avatott Sienai Szent Bernát napja. Ezeket az érveket Jakubovich Emil, később Ferenczi István és Ferenczi Géza, valamint Csallány Dezső is átvette. Németh szerint a boton még szóelválasztó pontok is voltak, ezt őrizné az áthúzott szövegben látható, a türk feliratokon megszokott két pont; s ő volt az egyetlen, aki javaslatot tett az emlék teljesen romlott, áthúzott szövege egy részletének olvasatára.

Az emlék fontossága ellenére a Sebestyénéhez hasonló részletességgel csak Forrai Sándor foglalkozott a Bolognai Emlékkal: 1985-ben megjelent könyvének középpontjába a székely betűs naptárt állította, rövidebben már korábban is írt az emlékről. Műveit azonban erős kritikával kell kezelnünk, érvelése többnyire nem állja ki a tudományosság próbáját.

Az emléket 1991-ben helyszíni tanulmányozás után, új fényképekkel adtam ki (1991a). Könyvemben a filológiai leírás részeként pontosan szétválasztottam a Marsigli, illetve a segítője által írt részeket, rekonstruáltam a másolat készítésének módját, naptártörténeti adatok alapján pontosítottam a naptár keletkezésének idejét, megállapítottam, hogy Marsigli Gyergyóban, s ebből következően 1690 őszén találta a lemásolt anyagot, jellemeztem az emlék betűhasználati sajátosságait, és megállapítottam, hogy az emléket magyar obszerváns ferencesek készíthették. Az emlék földolgozása elsősorban az új kiadást, következőképp a filológiai tisztázást szolgálta, s elsősorban írástörténeti és nyelvtörténeti szempontú volt.

Vékony Gábor 1992-ben Szárhegyre pontosította a Bolognai Emlék megtalálásának helyét, s javaslatot tett a 684. oldal egyik szavának olvasatára. 2004-ben jelent meg az a nézete, amely szerint a bolognai naptár első székely írásos változata a 12. század elején készült egy latin betűs naptárról, s tartalmazta a székely ábécét is, a naptárt a 13. század vége, s aztán 15. század végén is újraírták és bővítették, s ez a változat maradt fenn Marsigli másolatában.

Benkő Elek 1996-ban azzal egészítette ki Vékony helymeghatározását, hogy Marsigli vélhetően a Lázár-kastélyban szállásolták el Szárhegyen, s fölvetette, hogy Marsigli talán csak a naptárt másolta a botról. (Korábban Ferenczi Sándor és Jakubovich Emil fogalmazott meg impliciten hasonló véleményt: egyikük sem vonta nyíltan kétségbe, hogy az ábécé is a boton lett volna, de a naptár szövegét és ábécéjét mindketten eltérő korúnak gondolták.) Benkő elvetette Sebestyén és Vékony nagyon korai datálását, szerinte a naptár székely betűs változata nem lehet korábbi, mint a 15. század közepe, amikor Hunyadi a csíki kolostort alapította.

Nemrégiben (2015-ben) a gyalakutai Lázárok székelyírás-hagyományát elemző írásában vetette föl Zsupos Zoltán, hogy esetleg a család szárhegyi ágából valók is ismerhették a székely betűket, s talán ők ajánlották Marsigli figyelmébe a székelyek írását, s ők hívták föl a figyelmét a Bolognai Emlék Szárhegyen őrzött anyagára.

Kájoni János ábécéi és Moga Mihály glosszái

Kájoni Jánosnak két ábécéjét őrizte meg Hájos István Gáspár kéziratban maradt értekezése. A munkát Hájos 1777-ben állította össze, és a *Monumentum Literarium Hunno-Scythicum* címet viseli. Ebbe építette bele teljes terjedelmében kortársai,

Cornides Dániel és Horváth Benedek egy-egy levelét, amelyet a székely írás tárgyában írtak neki.

A Kájonitól átmásolt első ábécének maga Kájoni azt a címet adta, hogy *Régi mód szerént való Székely A. B. C. mellyel régenten a Székelyek éltek, mellyet vissza kell olvasni, és írni, a mint ebből ki tetszik* – ez a betűsor csonka és tévedéseket is tartalmaz. Másik ábécéje egyértelműen Telegdi János tankönyvének ábécéjére vezethető vissza. Mindkét ábécét Sebestyén Gyula adta ki 1915-ben, s – talán az ábécék kései keletkezése miatt – visszafogott érdeklődést váltott ki a székely írással foglalkozók között. Sebestyén Gyula szerint a bolognai ábécé és Kájoni rövidebb, nem Telegdire visszamenő betűsora „rokon”: azonos bennük az <ö>, <ü> és <r> jele – ezt a nézetét a székely írás kutatói közül többen (Németh, Benkő, Vékony) átvették. Vékony Gábor a kapcsolat föltételezését kibővítette még azzal, hogy szerinte Kájoni ugyanúgy naptárhoz készítette a betűsort, ahogyan a Bolognai Rovásemlék szerzője, de annál régebbi ábécét jegyzett le, mindegyike a Kájoninál szereplő <nap> ligatúrából következett.

Kájoni csonka betűsorának eredetéhez Moga Mihály glosszáinak megtalálása vitt közelebb. A román származású Moga Mihály négy székely betűs bejegyzésére Muckenhaupt Erzsébet talált rá 1991-ben a csíksomlyói ferences kolostor egyik kötetében, és Benkő Elek tette közzé őket 1996-ban. Benkő közli mindazt, amit Moga életrajzáról tudni lehet, jellemzi az általa használt ábécé sajátosságait és Moga betűtévésztéseit, s hogy a bejegyzésekben használt betűkészlet némiképpen bővebb, mint az általa lejegyzett ábécé betűkészlete. A Benkő Elek által közölt életrajzi adatokból kiderül, hogy Moga szoros kapcsolatban állt a somlyói ferencesekkel, könyveit is rájuk hagyta, a betűsorok összevetése pedig, mint Benkő rámutatott, egyértelművé teszi, hogy Kájoni csonka és Moga betűsora között szoros kapcsolat van. Benkő szerint Kájoni a somlyói kolostor könyvtárában ismerhette meg Moga könyvét, és az vált – bár nem kizárólag az – Kájoni „eredeti”, azaz Telegditől független ábécéjének forrásává. Ezzel magyarázható szerinte az is, hogy Kájoninak ez a betűsora és az Isztambuli Felirat is mutat egymással rokonságot, hiszen Moga Siménfalván tanulta a székely ábécét, Kis- és Nagykedde pedig Siménfalva mellett fekszik.

A székely írás és a humanizmus kapcsolata

A székely írást a 18–19. században többen is kései hamisítványnak tartották – többek között Révai Miklós 1833-ban. Révai nem tagadta, hogy a hunoknak saját írásbeliségük volt, s azt is elfogadta, hogy a székelyek a hunok utódai, ugyanakkor a székely írást nem az egykori, föltételezett hun írás utódának tartotta, hanem a székelyek saját találmányának, amelyet „már itt laktokban” ötlöttek ki, hogy igazolják a magyaroktól való különállásukat. Hasonló véleményt fejtett ki 1881-ben Hunfalvy Pál: úgy vélte, székelyek hun származása csak mese, sőt a székelyek soha nem voltak önálló népcsoport, a magyarság többi részéből szervezték őket határvédelemre, de amikor dogmává vált a székelyek hun eredete, a mese igazolására gyártottak egy székely ábécét is, valamikor a 17. században.

A föltételezett „hamisítást” a humanistákhoz Réthy László kötötte először 1888-ban: szerinte a székely ábécét valamilyen humanista székely teológus állíthatta össze, „tudákosságból” archaizálva a minden nyelv ősenek tartott héber írás mintájára, a krónikások pedig nem írásról, hanem a számrovásról beszélhettek. Révai, Hunfalvy és

Réthy nézete azért sem aratott sikert, mert az utóbbi kettő publikálása után nem sokkal megfejtették a keleti türk feliratokat, és így a korábbinál biztosabb – török – háttér került a székely írás mögé. Ezzel a kétkedés is eloszlott, s a humanisták és a székely írás kapcsolatának kérdését a kezdetektől Mátyás-korinak vélt, 1933-ban talált Nikolsburgi ábécé fölbukkanása sem vetette föl újra.

Püspöki Nagy Péter 1984-ben közölt véleménye szerint Hunyadi Mátyás udvarában „a reneszánsz divatáramlatok hatására” újították föl az avarok által 558 és 670 között a Kárpát-medencébe hozott írását, amelyet Cirill 872-ben Velencében még élőként emlegetett. Hogy ez pontosan hogyan történt – honnan ismerték az írást, miért újították föl, miért éppen azokat a hangértékeket adták a betűknek, amiket stb. – Püspöki Nagy nem fejtette ki részletesen.

Róna-Tas András 1985-1986-ban megjelent írásában a Nikolsburgi Ábécé révén foglalkozott a Mátyás-udvar és a székely írás kapcsolatával. Az ábécé Morvaországba kerülését Filipec János személyéhez kötötte, s úgy vélte, a „régiségek iránt oly fogékony humanisták bányászták ki valahonnan”, és kezdtek el szűk körben használni, s később ennek köszönhetően születtek meg a fába rótt szövegek helyett a kőbe vésett, téglára karcolt, freskóra festett emlékek. Róna-Tas azt is fölvetette, hogy Fedor Kuricyn titkosírásának egyik jelsora a székely írás nagyon erősen eltorzult változata, s hogy ezt az orosz diplomata Mátyás udvarában ismerhette meg. 1996-ban valamivel óvatosabban fogalmazott: elutasította azt a nézetet, hogy a székely ábécét egészében Mátyás udvarában találták volna ki, de továbbra is úgy vélte, hogy a királyi udvarban ismerték a székely ábécét, sőt „népszerű” is volt, és „lehet, hogy ekkor divatba hozták, és betűkészletét kiegészítették.”

Réthy hamisítás-elméletét Horváth Iván fogalmazta újra 2006-ban (ugyanaz 2007-ben egy szélesebb körben megjelent munkájában is megjelent). Horváth szerint a székely írás keletkezhetett a 16. században, úgy, hogy a korabeli humanisták jóhiszeműen megalkottak egy ábécét a hun-utódnak tartott székelyeknek tulajdonítva, s minthogy az akkori általános vélekedés valamennyi nyelv ősének a hébert tartotta, ehhez a nézethez illesztették az írás irányát, ezért haladnak a székely írás betűi jobbról balra. Horváth érvelésének kiindulópontja szerint a középkori krónikások egymás munkáit másolták, így aztán említéseik nem egymástól független bizonyítékok a székely írás használatára. Nézete szerint, minthogy valamennyien Kézait követték, azaz ismerték azt a hagyományt, amely szerint a hunoknak volt írásbeliségük, és a székelyeket a hunoktól származtatták, úgy vélték, hogy a székelyeknek örökölniük kellett a régi hun írást. Horváth szerint a székely írásnak nincs olyan hitelesen datálható emléke, amely a 15. század vége vagy a 16. század előtt készült volna, sőt a korai emlékek körül is gyanakvásra okot adó körülményeket látott: az 1515-re datált Isztambuli Feliratot azért tartotta gyanúsnak, mert egy olyan követség találta meg, amelynek négy tagja rajongott a régi feliratokért, így ezt a feliratot afféle „célba érő palackpostának” látta. Megkérdőjelezte azt is, hogy a Kárpát-medencében talált avar- és honfoglalás kori feliratok kapcsolatban volnának a székely írással, abból kiindulva, hogy ezek eddigi török vagy magyar megfejtései kétségesek.

A székely írásról publikált monográfiámban (2014a) hívtam föl a figyelmet rá, hogy Horváth Kézaira vonatkozó érvelése ellentmondásos: Kézai nem beszélhetett volna a székelyek írásáról, ha csak két-háromszáz évvel később találták volna ki a humanisták a székely ábécét. Másrészt Kézai huntörténetének éppen az a lényege, hogy nem csak a székelyek, hanem a teljes magyarság a hunok utóda, így értelmezhetetlen volna, ha csak az általa nem sokra becsült székelyekhez kötötte volna a hunoktól örökölt írást. Az ellentmondás csak akkor oldható föl, ha

föltételezzük, hogy Kézai nem arról az írásról beszélt, amelyet később székely ábécéként ismertek, hanem valami másról – ilyen írásnak azonban mindeddig nem találtuk nyomát.

Források és fölhasznált módszerek

FORRÁSOK

A könyv megírását a vizsgált emlékek kézírataira alapoztam: a Nikolsburgi Ábécét, a Bolognai Emléket, Kájoni ábécéit (Hájos István Gáspár kéziratban maradt munkájából) és kézíratos, latin betűs kalendáriumát, Moga Mihály székely betűs glosszáit és Losteiner Ignác kéziratát (az utóbbiakat kiváló minőségű digitális fotókról).

További forrásként használtam Anonymus, Kézai, a Képes Krónika, Thuróczy, Bonfini és Ransano krónikájának kritikai kiadásait, a Münchener Kódex, a Winkler Kódex, és a két legkorábbi magyar csízióváltozat kritikai kiadását, illetve digitalizált változatát, valamint Batthyány Boldizsár misekönyvének digitalizált változatát, Wadding ferences rendtörténetét, Kájoni Fekete könyvének kritikai kiadását.

Minthogy könyvem a forrásokból levonható következtetéseken kívül a szakirodalomban korábban megjelent nézetek kritikáját és a korábban ismert (vagy annak vélt) adatok újraértelmezését is tartalmazza, a metaelemzésnek ezek is forrásai voltak.

Az elemzéshez természetesen támaszkodtam az értekezés szempontjából releváns kézikönyvekre és szakirodalomra, amelyek a disszertációban kifejtett nézeteket megalapozzák – ezeket a könyv irodalomjegyzéke tartalmazza.

FÖLHASZNÁLT MÓDSZEREK

Elméleti, szemléleti keret

A könyv megírását ugyanannak a történeti antropológiai szemléletnek az alkalmazásával végeztem, amellyel más munkáim is készülnek, s melynek középpontjában a székely írást illetően a használat története áll, azaz hogy kik, mikor, milyen célra használták a székely írást.

Az általam követett megközelítés a nyelvet a kultúrától és az ember társas mivoltától függetleníthetetlen viselkedési módnak tekinti, amely egyrészt a kulturális viszonyok (beleértve a komplex kulturális rendszereket, a társadalmakat) leképezője, így vizsgálatuk olyan forrása, mely rejtett, más forrásokból, nem nyelvészeti eszközökkel kifürkészhetetlen strukturális összefüggéseket mutat meg: ebből táplálkozik a társas szemléletű nyelvtörténet, az antropológiai nyelvészet, a nyelvészociológia relevanciája kulturális és társadalmi folyamatok föltérképezésekor. Másrészt a nyelv – valóságteremtő sajátossága miatt – személyes, kulturális és társadalmi viszonyok konstruálója, fenntartója és továbbörökítője. Mindebből következik, hogy a nyelvet olyan forrásként kezelem, amely alkalmas a kultúra rejtett, más vizsgálódási módok számára elérhetetlen aspektusainak föltárására. A kulturális hagyományozódás többszálú, különböző elemeket összefonó, máskor szétválasztó, újraértelmező és folytonos természetéből következik, hogy a múlt és a jelen vizsgálata is elsősorban az alkalmazott módszertani eszközöket illetően különül el, de a kettő között nincs törés.

Alkalmazott módszerek

A kéziratos források elemzésekor kiindulásként a megszokott filológiai módszereket alkalmaztam: a kéziratok jellemzőinek tisztázását (hány kéz írta a kéziratot, ezeket milyen kritériumok alapján lehet megkülönböztetni; azonos tintával, vélhetően azonos időben írták-e a kézirat minden elemét; vannak-e a kéziratban törlések, javítások, ezeket ki végezhette; a betűk írása, a szövegegységek elhelyezkedése releváns-e a kézirat keletkezésének rekonstrukciója szempontjából, vannak-e a kéziratnak olyan specifikus jellemzői, amelyek az emlék történetének föltárása szempontjából fontosak; stb.), a kézirat datálását, annak ellenőrzését, hogy pontosak-e a korábbi szakirodalomban megjelent filológiai megjegyzések.

Mint minden tudományos munkában, disszertációmban is követelménynek tekintettem, hogy a korábbi szakirodalom nem filológiai jellegű állításainak igazolhatóságát is ellenőrizzem.

A történeti antropológiai megközelítésből adódtak a disszertáció legfontosabb kérdései: igazolható-e, hogy a székely írás Székelyföldön kívüli kultusza Mátyás udvarában keletkezett, s ha igen, hogyan magyarázhatjuk mindezt, milyen művelődéstörténeti háttérbe illeszkedik a székely írás humanista kultuszának születése. A kutatás fő kérdéséből következően elsődlegesen gondolkodásmódokat, eszmerendszereket, ideológiákat kíséreltem meg rekonstruálni, ezért nagy hangsúlyt kellett kapnia a kultúrtörténeti háttér bemutatásának. Ehhez elsősorban a korábbi, nem a székely írás történetével foglalkozó szakirodalom egyes megállapításainak újraelemzését végeztem el, kiegészítve a könyvben vizsgált székely írásos emlékekből levonható művelődéstörténeti vonatkozásokkal.

Főbb eredmények

A SZÉKELY ÍRÁS KULTUSZA MÁTYÁS UDVARÁBAN

Disszertációmban igazoltam, hogy a székely írás Székelyföldön kívüli kultusza Mátyás udvarában kezdődött, a hunhagyomány továbbépítésének és hangsúlyos föl vállalásának részeként. A székely jelsort a hun örökség egyik legfőbb bizonyítékaként lehetett fölmutatni, és igazolhatta a magyar írásbeliség ősiségét is. Mátyás hatalmi törekvéseihez, önképéhez és föl vállalt imázsához tökéletesen illett a hun örökség fontos bizonyítékának vélt székely ábécé. A szögletes székely betűk nem arra kellettek az udvarnak, hogy könyveket írjanak vele, hanem hogy ősi kultúrát mutassanak föl, s főként arra, hogy identitásépítő szimbólumként, a történeti tudat formálásának eszközeként használják ki a benne rejlő lehetőségeket.

Mindezek alapján megalapozottan mondhatjuk, hogy Mátyás udvarában a hunhagyományba ágyazva virágzott föl a székely írás kultusza. A kultusz része volt, hogy ez az írás az ősi hun–szkíta örökség maradványa, s az ősiséget bizonyító körülmény, hogy nem papírra írják, hanem fába róják.

1. A székelyek írásának a Nikolsburgi Ábécé címében kiemelt tulajdonsága, azaz hogy a székelyek betűiket fába róják, hangsúlyosan jelenik meg Thuróczy János krónikájában, véleményem szerint nem véletlenül: egyelőre nem bizonyítható, hogy a Nikolsburgi Ábécét valóban fáról másolták, s az sem, hogy a Bolognai Emlék azonos korú székely betűs naptárát rovásbotról jegyezték le. Elképzelhető, hogy a fába rovás toposza a Mátyás-udvarból kezdett elterjedni (ez nem jelenti azt, hogy a székely betűket Székelyföldön nem rótták fába is, de kicsi az esélye, hogy ez kiterjedt gyakorlat lett volna, hiszen egyetlen fába rótt emlék sem maradt fenn), talán éppen az írás archaikus mivoltának bizonyítékaként hangsúlyozták, hogy a székely betűket nem papírra és tollal írják.
2. Thuróczy a huntörténetben az ókori szerzőktől származó értesülésekkel, saját betoldásokkal egészítette ki Kézai munkáját, és jóval többet tett hozzá forrásához, mint krónikája más részeiben. Az Attila halála utáni eseményeket tárgyaló részekben azonban alig tért el az alapszövegtől, és sokkal szorosabban követte Kézait, mint máshol. Így figyelemreméltó, hogy a székelyekről és írásukról Kézai nézeteinek az ellenkezőjét fogalmazta meg. Thuróczy kiemelte a székelyek szigorú erkölceit, és hogy „nem keveredtek idegen vérrel”. Ezzel a székelyeket éppen Kézai eredetközösség-elméletébe illesztve értékelt nagyra, ellenkezőjére fordítva Kézai vélekedését, aki a székelyek által használt betűket kifejezetten a vlahokkal való keveredésükből származtatta. Thuróczy viszont a székelyek betűit a hun örökség hű megőrzésének tartotta, s ezzel azt is bizonyítva látta, hogy a hunoknak volt írásuk – hiszen ezt őrizték meg a székelyek –, s ezt érvként használja az ellen a vád ellen, hogy a hunok bárdolatlan barbárok lettek volna.
3. Az udvarban minden bizonnyal tudtak a székelyek írásáról, és – legalábbis néhányan – láthattak székely ábécét, írást is. Ezt igazolja Thuróczynak a Kézaiénál bővebb, és egészen más tartalmú közlése a székelyek betűiről, és hogy Bonfini a székelyek írását illetően kiegészítette, nem pusztán másolta Thuróczyt. Ez arra utal, hogy Bonfini Thuróczy krónikáján kívül máshonnan – vélhetően az

- udvarból – is rendelkezett információval a székely írásról. Ez az értesülés pontatlan volt, nem valószínű tehát, hogy Bonfini ismerte is a székely betűket.
4. A történeti érdeklődés erős volt Mátyás környezetében, megjelent Vitéz János leveleiben, Janus Pannonius verseiben, Temesvári Pelbárt prédikációiban, Mátyás irataiban, leveleiben. A történetírás központja a korábbi hagyományt folytatva a királyi udvar volt. Mátyáséban három krónika is született: Thuróczy János, Antonio Bonfini és Pietro Ransanónak munkája, de Mátyás idején készült az uralkodóval kritikusabb szellemű Budai Krónika is.
 5. A székely írásról valószínűleg annak a szellemi körnek a tagjaitól értesült Bonfini, amely az udvar erős történeti érdeklődésű tisztviselőiből állt. Az udvari emberek közül többet különösen érdekelt a magyar történelem, Drági Tamás birtokolt egy ebben az időben készült, magyar gyártmányú világkrónikát is, talán a szerkesztésében is részt vett; Bornemissza János római kori érméket gyűjtött. Bonfini említi, hogy amikor a Corvinus-ház címerének ősi mivoltáról értekeztek az udvarban, Bornemissza mutatott neki olyan Pannóniában és Dáciában talált érméket, amelyeken egy holló volt gyűrűvel a csőrében, s amelyek hite szerint azt igazolták, hogy a Corvinus-ház római eredetű, jelvénye nem friss kitaláció, hanem ősi jelkép. Már Zsigmond korából is adatolható, hogy gyűjtötték a római időkből származó régiségeket, divattá azonban Mátyás udvarának itáliai humanistái emelték, éppen Bornemissza, Filipec és még egy-két udvari ember hathatós közreműködésével. Bornemisszán kívül e szellemi kör része lehetett Filipec, Bonfini (róla tudjuk, hogy szoros kapcsolatban állt Filipeccel), Drági, s kapcsolatban állhatott velük Thuróczy, aki még udvari jegyzősége idején került szívélyes viszonyba Drági Tamással, ennek révén lett a jegyzők előjárója, amikor az 1486-ban személynökké kinevezett Drági egyik ítélőmesterévé választotta. Éppen Drági volt az, akinek a biztatására Thuróczy megírta a magyarok krónikájának első, a huntörténetet is tartalmazó részét.
 6. Ugyanennek a körnek a révén ismerhette meg a Nikolsburgi Ábécé forrását Philipus de Penczicz. Tudjuk róla, hogy őt is érdekelte a magyar történelem, pár magyar szót is megtanult, és legalább egy bensőséges kapcsolata a budai udvarban is volt, Bornemissza János személyében. E barátságot minden bizonnyal Filipec segítségével építette ki.
 7. Filipec személye nemcsak Pencziczet, Bornemisszát, Bonfinit és az udvart kapcsolja össze, hanem a Nikolsburgi Ábécét és Thuróczy krónikáját is. A székely ábécé e másolata aligha jöhetett volna létre, ha Filipec nem viszi magával Pencziczet Párizsba, és aztán nem vezeti be az udvarba. Thuróczy munkáját pedig a Filipec által 1486-ban alapított brünni nyomdában készítették 1488-ban, és a föltételezések szerint Filipecnek kiemelkedő szerepe volt a krónika megjelentetésében.
 8. Filipec ismerhette Fedor Kuricynt, de egy korábbi fölvetéssel szemben, hogy a Fedor Kuricyntól, III. Iván vezető diplomatájától hátrahagyott titkosírás-tábla egyik betűsora nagyon eltorzult székely betűkből állna – ezt Kuricynt budai követjárása alkalmával ismerte volna meg –, nem igazolható, mindkét betűsor a cirill ábécé betűit tartalmazza.
 9. A Mátyás udvarában általánosan elfogadott nézet szerint a magyar irodalom Janus Pannoniusszal kezdődik, s a magyarok mind Bonfini, mind Ransano szerint sokkal inkább törődtek a hadakozással, mint a tollforgatással. Mégsem lehetetlen, hogy a székelyek és a hunok egykori írásának emlegetésével Thuróczy bizonytalan kísérletet tett arra, hogy valamiféle előzményt teremtsen a

- Mátyás-udvar kiemelkedő humanistái szerint is éppen csak sarjadó magyar írásbeliségnek – különösen ha figyelembe vesszük a hunok mentegetését, azaz hogy nem volt idejük a harcok miatt irodalom létrehozására.
10. Nem valószínű, hogy a 15. században az udvarban kiegészítették volna a székely ábécét, mint a szakirodalomban fölmerült, s az a nézet sem tartható, hogy a Mátyás-udvari kultusz miatt kezdték „kőbe vésni, téglába karcolni, freskóra festeni” a székely jeleket, mert a székelyföldi feliratos emlékek minden bizonnyal a székely írás humanista kultuszától függetlenül készültek, a három legkorábbi felirat jóval a humanizmus kora előtt, több pedig a kultusz budai kialakulásával azonos időben, s nem valószínű, hogy például az 1497-ből származó Gelencei Felirat készítője, aki valószínűleg maga a korabeli gelencei plébános volt, ilyen frissen értesült volna az udvar humanista kulturális irányairól.
 11. A Kézaitól kezdve folyamatosan fenntartott hunhagyomány Mátyás udvarában kiemelt szerepet kapott. Erről tanúskodik többek között Bonfini megjegyzése, amely szerint „a magyarok elődeinek, a hunoknak a históriáját Mátyás király bízta rá”. Még inkább ezt tükrözi Thuróczy eljárása, amikor krónikája végén, a bécsi győzelem apropóján elbeszéli, hogy még a „nagy Mohamed” (a török szultán) sem mert szembeállni az ő királyával, mindenki féli a kardját, merthogy „egy második Attilát adott a sors ebben a diadalmas vezérben”.
 12. Ugyan az *Attila secundus*, azaz „második Attila” megnevezés csak a krónika második, német területre szánt augsburgi kiadásában olvasható, a brünniben és az ezzel azonos augsburgiban is szerepel helyette egy vers, melynek „prózai változata”, tulajdonképpen tartalmi fordítása az augsburgi megjegyzés.
 13. Thuróczy tendenciózusan válogatott a hunok és a szkíták leírását illetően, mindent kihagyott, ami rossz színben tüntette föl őket, és mindent megtartott, ami hízelgő volt rájuk nézve.
 14. Bonfini a II. Ulászlóhoz szóló előszóban azért kérte, hogy ne a legszigorúbban ítéltessék majd meg a műve, mert „olyan história megírására” kapott utasítást, amely a szkíták történetét is tárgyalja, márpedig erről jóformán csak „ostobaságokat” írtak, s azt is „barbár stílusban”, noha a szkíták – kiknek utódai a hunok, s az övéik a magyarok – történelme igen fontos.
 15. Mátyás környezetében már jóval a két krónika megszületése előtt is szokás volt Mátyást Attilával közvetlen párhuzamba állítani. Janus Pannonius több versében használta a hun–magyar-rokonság motívumát; 1465-ben a II. Pál pápához küldött követséget Janus Pannonius vezette, s beszédei egyikében a hunok és a magyarok rokonságával hozakodott elő, ugyanez megjelent Vetési Lászlónak a pápához intézett beszédében is.
 16. Jól illett ebbe a képbe a legtisztább hagyományú magyar néprésznek megtett székelyek írása. Az, hogy a székelyek még mindig használják a szkíta-utód hunok betűit, kézzelfogható bizonyítéka volt annak, hogy a magyarok valóban Szkítiából jöttek, s valóban a hunoktól származnak, de még azt is cáfolta, hogy Attila népe barbár horda lett volna, ráadásul hosszú és saját írásbeli hagyományt lehetett fölmutatni a szkíta–hun–székely ábécének köszönhetően.

HOGYAN KERÜLHETETT A SZÉKELY ÍRÁS MÁTYÁS UDVARÁBA

A könyvben kifejtett nézetem szerint a székely írást Mátyás udvarában az obszerváns ferencesek közvetítésével ismerhették meg, akikkel a Hunyadiak közismerten szoros kapcsolatot ápoltak. Az udvarhoz köthetően keletkezett Nikolsburgi Ábécé betűkészlete közel áll a szintén a 15. század végére datált, magyar obszerváns ferencesek által készített székely írásos naptár betűkészletéhez. Ez nem föltétlenül jelent közvetlen kapcsolatot, mert eltérések is vannak a két emlék között, de azt igen, hogy a többi emléktől eltérő, közös előzményekre visszavezethető betűhasználati hagyományt követnek. A ferencesek a székely írás iránt egyrészt az anyanyelvi pasztorálás igénye miatt, másrészt a náluk már a 15. század utolsó éveiben is jelen levő „hun-szkíta-tudat által motiválva érdeklődhettek.

1. A Nikolsburgi Ábécé és a Bolognai Emlék naptárában használt jelkészletet a többi székely emléktől elválasztja az a jellegzetesség, hogy a máshol az *ü* jeleként használt betű e két emlékből az *ö* hangot jelöli, az *ö* pedig az *ü*-t, éppen fordítva, mint a székely emlékek többségében szokásos. Az utóbbi jel e két emléken kívül egyedül a korai, valószínűleg 14. század végi vagy 15. század eleji Székelydályai Feliratból ismerjük, az *ö* jele máshol. Vannak azonban eltérések is a két emlék között. A Nikolsburgi Ábécében az *⟨r⟩* elterjedtebb változatát találjuk, a Bolognai Emlékben a ritkábban használt egyszerűbb alakot. A Nikolsburgi Ábécében van *⟨h⟩* és *⟨j⟩*, a naptárban ezeket nem használták, önálló grafémaként megjelenik viszont a *⟨h⟩* jel a szóvégi *-e* jelölésére. Mindezek alapján nagyon közeli, belső kapcsolat nem mutatkozik a két emlék között, de a Székelydályai Feliratot is figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy e három emlék azonos székely íráshagyományt követett. Ez a közös hagyomány szokásbeli, s nem időbeli határokat jelöl ki, hiszen a másik *ö*-t használó hagyománynak is van korai emléke, a Csíkszentmihályi Felirat 1501-ből és az Isztambuli Felirat 1515-ből (de legkésőbb 1555-ből). Ezzel együtt tény, hogy mindhárom, a többitől eltérő *ö*-t használó emlék korai, és egyelőre nem tudunk 15. századnál későbbi használatáról.
2. A ferences pasztorálás fontos elve volt az egyszerűség és az érthetőség, hogy minél több emberhez juttassák el a hit személyes megélésének lehetőségét, ebből következett az anyanyelviség kiemelt szerepe. Már a 14. századtól vannak írásos nyomai, hogy a ferencesek magyar nyelvű pasztorálást végeztek, s nem véletlen, hogy a ránk maradt magyar kódexirodalom nagy részét – a domonkosok mellett – ők hozták létre. A csíksomlyói misztériumjátékok előzményei és a magyar drámai beszéd már a 14–15. században jellemző volt, elsősorban a ferences prédikációkban. A csíksomlyói könyvtárban találtak olyan 15–16. századi könyveket, amelyek kéziratos bejegyzései arra utalnak, hogy a liturgiának már ekkor voltak magyar nyelvű részei. A 16–17. századból ismerünk olyan erdélyi ferences zsoldárkönyvet, amely magyar nyelvű zsoldárkezdeteket tartalmaz, és kalendáriuma a hónapok magyar nevét is föltünteti. Az anyanyelviséggel van szoros összefüggésben a ferences helyesírás kialakulása.
3. Az anyanyelvi prédikálás révén a ferencesek jóval nagyobb közönséghez fordultak közvetlenül, s minthogy szemléletük közel állt a középnemesség nemzeti ideológiájához, a Kézai által megalkotott, fiktív vérrokonságra épülő eredethagyományt, amely eredetileg a nemesség (vagyis a „nemzet”) politikai összetartozását hangsúlyozta, Laskai Osvát kiterjesztette a nemességen kívüli

- társadalmi csoportokra is, Szűcs Jenő szerint „a »hun-szittyá« tudat lenyomata” már a 15. század végén jelen volt a rend irataiban, Tarnai Andor úgy vélte, ezt a tudatot az obszervánsok a Hunyadiak közvetítésével fogadták el.
4. A Hunyadiak köztudottan bensőséges kapcsolatban álltak az obszerváns ferencesekkel: maguk is alapítottak kolostorokat – ezt a Mátyás környezetében élő főurak is követték –, támogatták terjeszkedésüket a konventuálisok és más rendek kárára, templomaiknak kegytárgyakat adományoztak, seregeikben a ferencesek tábori papként szolgáltak, prédikációkkal segítették hadjárataikat, Mátyásnak több ferences gyóntatója volt, szorgalmazta Kapisztrán szentté avatását is.
 5. Mátyás a „magyar szentek” kultuszának ápolásáért is sokat tett: eljárta a pápánál Árpádházi Margit szentté avatása ügyében, Árpádházi Szent Erzsébet tiszteletére kápolnát építtetett, különös figyelmet fordított a magyar szent királyi hármas – István, Imre és László –, valamint Szűz Mária, Magyarország védőszentje szimbolikus megjelenítésére. Mátyás nem pusztán keresztény uralkodóként tisztelte szent elődeit, hanem politikai legitimációra használta őket, kultuszukat beépítette a hivatalos állami reprezentációba, ezért jelentek meg pénzekben, pecséteken. Mindez összekapcsolódott a saját központosító törekvéseihez jól illeszthető obszerváns ferences terjeszkedés segítségével, és a törökellenes küzdelem ideológiai hátterül szolgáló Napbaöltözött Asszony–Magyarok Nagyasszonya kultusszal.

A SZÉKELY ÍRÁSOS NAPTÁR KÉSZÍTŐI

Erős föltételezésként lehet megfogalmazni, hogy a Bolognai Emlék naptári része (de akár többi egysége is) Magyar/Tari László obszerváns szerzetes a keleti magyarok megtérítésére tervezett útjával van összefüggésben. A szakirodalomban korábban nem volt javaslat a szerzők személyére, kandidátusi disszertációmban (1991a) csak annyit sikerült körülhatárolnom, hogy az emléket magyar ferencesek készítették.

1. Az 1448-ban létrehozott magyar obszerváns helytartóság gyűlésén választották meg különmegbízottnak „a székelynek mondott” Tari – másik, saját aláírásában is használt nevén Magyar – Lászlót, hogy induljon néhány társával Moldvába a husziták visszatérítésére. Az út sikertelen volt, a ferencesek 1451-ben elhagyták Moldvát. Ezt követően gyűjtött össze László tizenkét testvért, és „Szkítiába” – valószínűleg a Volga-vidéki Régi Magyarországról van szó – indult velük katolikus hitre téríteni a keleti magyarokat, a nagyfejedelem azonban nem engedte őket tovább Moszkvánál. Tari/Magyar László Kapisztránnal szoros kapcsolatban állt, több megbízást kapott tőle, és a jelek szerint Hunyadi János is nagyon megbízott benne: amikor 1453-ban kolostort akart alapítani, ő is, V. László király is azt javasolta Kapisztránnak, hogy Tari Lászlót és rendtársát, Székely Mihályt küldje a tervezett rendházba. A kolostor nem épült meg, de tudjuk, hogy Sienai Szent Bernátról lett volna elnevezve, csakúgy, mint az olmützi, a boroszlói és a krakkói, amelynek Tari volt egy ideig a gvárdiánja.
2. Forrásokkal egyelőre nem bizonyítható, de erős föltételezésként megfogalmazható, hogy a Bolognai Emléknek legalábbis a naptári része (de akár a Jézus életét tartalmazó oldalak és az imatöredék is) e térítőútra készült: a nyelv és írás fogalma még évszázadokkal később is összemosódott, így a Szkítiába

- induló ferencesek úgy gondolhatták, a keleti magyarokkal könnyebben szót értenek az ősi, szkítának tartott írás segítségével.
3. Tari/Magyar László székely származású volt, egyik társa, Mihály szintén, mindketten ismerhették a székely ábécét a Székelyföldön a 15. században még élő hagyományból. Sienai Szent Bernát, az első obszerváns ferences szent ünnepét elvileg más obszerváns ferences naptáraknak is jelezniük kellett volna, de ha a naptár készítője kortársa és rendtársa, nagy tisztelője volt Bernátnak, akkor az is érthető, hogy lényegében már egy-két évvel a szentté avatás után szerepel az ünnep a naptárban.
 4. Egyelőre nem lehet eldönteni, hogy a Bolognai Emlék naptára és a bibliai neveket tartalmazó rész azonos csoportként kezelendő-e, vagy különböző forrásból és időből származnak, mindkét lehetőség mellett és ellen is szólnak érvek. Ha összetartoznak, akkor a bibliai nevek leírása is jól illik a térítő szándékhoz.

A NIKOLSBURGI ÁBÉCÉ SZERZŐJE, FILOLÓGIAI RÉSZLETEK

A Nikolsburgi Ábécét illetően pontosítottam, mit tudhatunk az ábécé lejegyzőjének, Philipus de Penczicznek a személyéről. Valószínűsítettem, hogy Penczicz a szintén morva Filipec János által vezetett követség egyik fiatal vitéze volt. Cáfoltam, hogy Penczicz Piso révén ismerhette volna a székely betűket, és kimutattam, nincs okunk rá, hogy a héber ábécé ismeretét Szerencséshez Imréhez kössük. Sokkal valószínűbb, hogy Penczicz Filipecen keresztül kapcsolatba került Mátyás udvarának a történelem iránt erősen érdeklődő körével (l. fentebb) – így ismerhette meg Bornemissza Jánost is –, és a Nikolsburgi Ábécé még Mátyás idején készült, forrását minden bizonnyal ott ismerte meg vagy onnan kapta Penczicz. Kizártam, hogy az ábécé (vagy a Penczicz által lemásolt ábécé szerzője) Janus Pannonius lett volna, mint azt Vékony Gábor javasolta.

Fölvettem, hogy a szakirodalomban általánosan elfogadott véleménnyel szemben nem lehetünk biztosak benne, hogy a Nikolsburgi Ábécét forrása valóban fáról másolta volna Penczicz, forrása olyan kézirat is lehetett, amely hangsúlyozottan imitálta a fába rovást.

Több módosítást javasoltam az emlék filológiai leírását illetően, például a betűk és ligatúrák jellemzőire és a tévesztések lehetséges okára, az egyes egységek keletkezési rendjére nézve, székely és a héber ábécé elhelyezésének, illetve a héber ábécé lemásolásának okára nézve, ez utóbbi mellett egy korábban a magyar szakirodalomban ismeretlen emlék, az Aberdeeni Ábécé bemutatásával is érvelek.

1. Szelp Szabolcs azonosítása óta tudjuk, hogy a Nikolsburgi Ábécét az emléket egykor tartalmazó ősnymtatvány első tulajdonosa, Philipus de Penczicz másolta a hártýára. Szelp azt is fölvetette, hogy Penczicz lehetett Mátyás 1487-es párizsi követségének a tagja, de ez esetben szerinte már „érettebb férfi” lehetett, és azt tartotta valószínűbbnek, hogy Párizsban diákként járt, és az emlék már inkább Mátyás halála után keletkezett, Penczicz a székely betűket Piso Jakab, a héber betűket Szerencsés Imre révén ismerte meg. Piso Jakab azonban nem volt székely: noha Medgyes egykor rövid ideig valóban egy kisebb székely szék központja volt, a 13. század közepétől már szászok lakták, Piso maga is szász volt, és Medgyes környékéről nem ismerünk székely emléket. A 15. század

- végén jelentős zsidó közösség élt Budán: külön utcájuk, két zsinagógájuk volt, a kor tekintélyes budai zsidó személye volt Mendel, a zsidók előljárója. Nem Szerencsés volt az egyetlen kikeresztelkedett, magas tisztséget viselő budai zsidó (pl. Mátyás kincstartója, Ernuszt János is az volt, és a héber ábécé ismeretéhez értelemszerűen nem is kell kikeresztelkedettnek lenni), sem az egyetlen szefárd származású – ez utóbbinak egyébként nincs jelentősége, mert az emlék héber részei alapvetően askenázi dialektusban íródtak, csak nyomokban található bennük szefárd hatás.
2. A Janus szerzősége mellett Vékony Gábor által fölhozott érvek nem állnak meg. A Sylvester-irodalomban változatlanul az az általános vélemény, hogy az első magyar nyelvten szerzőjének őt kell tartanunk, mert Janus esetleges nyelvtenának föltételezése nem áll erős lábakon. Mindez nem zárja ki annak az elméleti lehetőségét, hogy Janus tudott a székely írás létéről, de ezt biztosra nem mondhatjuk, azt különösen nem, hogy ismerte is, mert Janus 1472-ben meghalt, s nem tudjuk, hogy a Mátyás-udvarban mikor kezdődött a székely írás kultusza – csak azt, hogy az 1480-as évek végén már jelen volt.
 3. A szakirodalomban általánosan elfogadott nézet szerint a székely betűket eredetileg fába rótták. Ilyen emlék azonban nincs, mindezt a Thuróczy által megalkotott toposzt ismétlő tudósítások, a Bolognai Emlék címlapján szereplő megjegyzés és a Nikolsburgi Ábécé szögletes betűformái alapján föltételezik. Thuróczynál a fába rovás emlegetése lehet archaizálás (l. föntebb), több érv szól amellett, hogy a Bolognai Emléket Marsigli kéziratból másolta, és a Nikolsburgi Ábécé szögletes betűformái sem elég erős érvek, hiszen ha Penczicz egy kéziratban látott volna ilyen szögletes jeleket, vélhetően akkor is hasonlóan rajzolta volna át őket, hiszen láthatóan nem ismerte a székely írást.
 4. A héber ábécé nem véletlenül, de mégis esetlegesen került az oldalra. Nem véletlenül, mert az azonos írásirányról Penczicznek is volt tudomása, hiszen mindkét jelsort jobbról balra írta maga is – de esetlegesen, mert a héber rész valószínűleg jóval később került a pergamen üresen maradt alsó részére, mint a székely ábécé, a székely betűsor elhelyezése mutatja, hogy eredetileg csak azt szánták a lapra. A két ábécé lemásolása között akár évek is eltelhettek: a székely jelsort Penczicz valószínűleg a kötés előtt, a hébert inkább a kötés után másolta a lapra. Az ötletet, hogy a héber ábécét lemásolja a székely alá, talán éppen az adta, hogy a csillagászati részhez beírta a hónapneveket – végső soron tehát Penczicz csillagászati érdeklődése miatt kerülhetett a héber rész a székely alá.
 5. A latintól eltérő ábécék gyűjtése, másolása kordivattá kezdett válni, erre korábban is ismertünk példákat, új példaként mutatom be azt az Aberdeenben őrzött kódexet, amelybe héber betűk mellé egy germán rúnaábécét jegyeztek le, a latin betűs szövegbe illesztve.

JELENTŐS BŐVÍTÉS ÉS ÚJ SZEMPONTOK A BOLOGNAI EMLÉK ELEMZÉSÉBEN

A Bolognai Emléket földolgozó kandidátusi disszertációm (1991a) célja a Bolognában őrzött kézirat új, kritikai kiadásának közzététele, az emlék minél teljesebb filológiai, nyelvtörténeti és írástörténeti elemzése volt. A jelen könyvben természetesen támaszkodom a már megjelent munka olvasataira, eredményeire, de abból csak a kéziratlapok filológiai leírása és grafotaktikai sajátosságainak ismertetése került át ide.

Az időközben számottevően megnőtt Marsigli-irodalom segítségével sokkal részletesebben elemzem a gróf székelyföldi tartózkodásának előzményeit, érdeklődésének motivációit, és pontosítottam az azt időszakot, amikor a lemásolt forrásokat megismerhette.

A korábbi munkámban megjelenő megállapítások – az emlék datálása, megtalálásának a helye, az egyes egységek tartalmi leírása, más régi naptárakhoz való viszonya – továbbra is megállják a helyüket, de ezekben a vonatkozásokban az érvelést jelentősen kiegészítettem új adatokkal és bővebb földolgozással. Ennek eredményeképpen további megerősítést nyert, hogy a naptár szorosan kötődik az obszerváns ferencesekhez, s hogy a 684. lap versóján valóban a Szárhegy környéki Piricske és Békás neve olvasható, s hogy ez az oldal ténylegesen valamiféle jegyzék – az itt felsorolt helyeken erődök álltak, s a régészeti ásatások nemrégiben igazolták, hogy ezek az erődök éppen Marsigli székelyföldi tartózkodásának idején épülhettek. A szárhegyi obszerváns ferences kolostor történetének bevonása az elemzésbe arra világított rá, hogy a 681., áthúzott oldalon valóban a *gyümölcsoltó* az egyik kiolvasható szó, és föltehetően a szárhegyi kolostor helyén egykor álló fő kápolnára utal, amely Gyümölcsoltó Boldogasszonynak volt szentelve. Szintén ez a forráscsoport valószínűsíti, hogy a Marsiglinek segítő „B-kéz” Róka Márton vagy Kálmáncsi Ferenc testvér volt, 1690-ben ők laktak a szárhegyi kolostorban.

Újabb naptártörténeti adatok bevonásával sikerült a keletkezés idejét egy, a korábbinál szűkebb időszakra szűkítenem, ez alapján a naptár 1450 és az 1480-as évek között készülhetett. Ha pedig valóban Magyar/Tari László keleti térítőútjához készült (l. fentebb), akkor a keletkezés idejét ennél még pontosabban tudjuk megmondani: 1451–1452 lehet a dátum.

E munkában a filológiai tisztázást illető új kérdések is megjelennek: hogy valóban fára rótt forrásból másolt-e Marsigli – ezt a kézirat sajátosságai alapján kizárhatjuk, azt egyelőre nem, bár a valószínűsége kicsi, hogy a lemásolt kézirat naptári egysége fába volt róva, s Marsigli látta is ezt a rovásbotot. Minthogy a kézirat Kájoni János hagyatékából kerülhetett elő – ez a javaslat már korábban megjelent a szakirodalomban, most a művelődéstörténeti háttér részletesebb leírásával ezt megerősítettem –, és Kájonitól több, kifejezetten a magyar és ferences szentekkel kiegészített naptár is maradt ránk, föl kellett tennünk azt a kérdést is, hogy nem lehet-e Kájoni János a Marsigli által lemásolt anyag szerzője. Ezt Kájoni naptárainak, ábécéinek és székelyírás-tudásának, valamint a Bolognai Emlék naptárának és betűhasználati jellemzőinek az összevetése után sikerült kizárnom. Fölhívtam a figyelmet arra is, hogy a szakirodalomban elfogadott nézettel ellentétben Kájoni nem Telegdire visszamenő betűsora és a Bolognai Emlék betűkészletei között sokkal több az eltérés, mint a hasonlóság.

Ebben a könyvben alapvetően más az emlék vizsgálatának célja is: a filológiai leírás helyett a használat történet feltárása került a középpontba: kik, miért készíthették a Marsigli által lemásolt tartalmakat, összetartoztak-e az emlék egyes egységei stb.

Arra a kérdésre, hogy kik és mikor készíthették az emlék egyes egységeit, egészen biztos választ továbbra sem tudunk adni, de elképzelhető, hogy a naptár készítésének céljára fény derült, és a keleti magyarok megtérítéséhez szerkesztették Magyar/Tari Lászlóék. A bibliai nevek leírása is jól magyarázható ezzel. Ez esetben az emlék elé írt összefoglalót, amely szerint Marsigli a „szkíták nyelvéből” származó gyűjtést írt a következő oldalakra, amelyet a kereszténységre elsőként áttértek használtak, értelmezhetjük úgy, hogy a „rég-i szkíták nyelve” itt a nyelvet és írást azonosító

gyakorlatának megfelelően a székely betűkre, s a 15. századi szerzetesek elképzelése szerint ezen a „nyelven” értő „szkítiai magyarokra” vonatkozik, akiket éppen kereszténységre akartak téríteni. Mindehhez természetesen azt kell föltételeznünk, hogy Marsigli némiképpen torzult információkat jegyzett le, vagy félreértette, amit mondtak neki.

Az sem elképzelhetetlen azonban, hogy ezek az egységek eredetileg nem tartoztak össze – az összetartozás, illetve különállóság melletti és elleni érvek ellentmondanak egymásnak, így ebben a kérdésben továbbra sem sikerült biztos döntést hozni –, és a bibliai nevek valamivel később készültek, ebben az esetben lehetnek akár valamiféle, a ferencesek körében korán népszerűvé vált passiójáték előzményeinek a nyomai.

KÁJONI SZÉKELY ÍRÁSSAL KAPCSOLATOS HAGYATÉKA

Biztonsággal mondhatjuk, hogy a Bolognai Emlék forrása Kájoni János hagyatékából került Marsiglihez, ezt a korábbi fölvetésekhez képest további érvekkel erősítettem meg. Ugyanakkor, a szakirodalomban általánosan elfogadott nézettel szemben a Bolognai Emlékben használt betűkészlet nem mutat számottevő hasonlóságot Kájoni János „eredetinek” nevezett, azaz Nem Telegdi ábécéjére visszamenő betűsorával, és ennek vélhető forrásával, Moga Mihály ábécéjével. Elvben akár Kájoni személye is fölmerülhetett volna a Bolognai Emlék forrásának szerzőjeként, ezt kizártam, és azt is, hogy a forrás a Lázároktól került volna a szárhegyi ferencesekhez.

1. Sebestyén három betű hasonlóságára alapozta azt a kijelentését, hogy a két ábécé „rokon”: az ⟨ö⟩, az ⟨u⟩ és az ⟨r⟩ hasonlóságára. Ebből az ⟨u⟩ eleve kiesik, mert más emlékekben is megtalálható, az ⟨r⟩-nek az alakja, az ⟨ö⟩-nek a hangértéke tér el. Mindent összevetve tehát lényegében nem maradtak olyan azonosságok, amelyek csak e két emléket kapcsolnák össze. Még nagyobbak a különbségek, ha a Bolognai Emlék előző fejezetben leírt grafotaktikai sajátosságait is figyelembe vesszük: az kifejezetten archaikus a ligatúrák és a magánhangzók használatában, Kájoni viszont még azt az egyébként széles körben elterjedt szabályt sem ismerte, hogy az *e* hangokat nem kell kiírni – noha tudta, hogy a betűk nevét eléljük olvasott *e* hangokkal kell kiejteni.
2. Kájoni több kalendáriumot is készített, ezek egyikének kézírata megőrződött, nyomtatott változata elveszett, de a 19. század közepén Szabó Károly még ismerte. Egy másik, magyar szentekkel kiegészített kalendáriumot egy misekönyvhöz kötött, egy harmadik naptára a latin nyelvű *Hortulus Devotionis*-ban maradt fenn de a hónapok és egyes ünnepek nevét magyarul tartalmazza. Kájoni is magyar és ferences szentekkel egészítette ki naptárát, és a székely betűs naptár is ilyen, de a kettő tartalma nem azonos. Azért sem lehet Kájoni a székely betűs naptár szerzője, mert a székely naptár írója jól kezelte a ligatúrákat, és az írást egy korábbi korszak helyesírási szabályai szerint használta, a Kájonitól fennmaradt szövegmutatvány viszont arról tanúskodik, hogy Kájoni nem ismerte jól a székely írást.

A kérdéskörben közzétett korábbi publikációk

MONOGRÁFIA

- 2014a *A székely írás nyomában.* Budapest: Typotex, 350p. ISBN: 978-963-2793-87-0
- 2011a *Nyelvrokonság és hunhagyomány.* Budapest: Typotex. 470p. ISBN: 978-963-2795-73-7
- 1991a *A Bolognai Rovásemlék.* Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport. 204p. 1991. ISBN: 963 481 870 6

SZERKESZTETT KÖTET

- 1992a *Rovásírás a Kárpát-medencében* (szerk.) Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 103p. 1992. ISBN: 963 481 885 4

KÖNYVFEJEZET, TANULMÁNY

- 2017 Hol érdemes keresnünk a székely írás előzményét? In: Takács Melinda, Pintér-Nagy Katalin, Mészáros Boglárka (szerk.), *Az Alföld a 9. században II*, 181–207. Szeged: SZTE BTK, 2017.
- 2016a A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat. In: Bollók Á. (szerk.), *Nemzet és tudomány Magyarországon a 19. században*, 27–47. Budapest: MTA BTK.
- 2016b Az OSZK (szerencsére nem kenyér)bogaras kéziratáról. In: Nyerges J., Verók A. és Zvara E. (szerk.), *MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, 613–619. Budapest: Kossuth.
- 2014b A székely írás Székelyföldön kívüli használatának kezdetei. In: Sudár B. et al. (szerk.), *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*, 329–342. Budapest: MTA BTK.
- 2014c A székely írás eredetéről dióhéjban. *Magyar Tudomány* 2014/5, 572–575.
- 2010a A székely rovásírás. *Magyar művelődéstörténeti lexikon X.*, 167–169. Budapest: Balassi.
- 2002 Nekatoryje grafo-taktičeskije rassifrovki sekejskoj i vostočno-tjurskoj runičeskoj pic'mennostej. In: *Hungaro–Rossica. Bjsulleten' 9*, 272–281.
- 1996a A székely rovásírás megíratlan története(i?). *Erdélyi Múzeum* 58, 83–93.
- 1996b A gelencei rovásírásos felirat. *Magyar Nyelv* 92, 80–82.
- 1993a A Marsigli-féle székely rovásnaptár és más 15. századi kalendáriumok. In: Békési et al. (szerk.), *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*, 322–331. Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Kft.
- 1993b Some Graphotactical Correspondences of the Székely and Eastern Turkic runic script. In: Bethlenfalvy et al (eds.), *Altaic Religious Beliefs and Practices*, 295–299. Budapest: ELTE.

- 1992b *A székely rovásírás átvételének lehetséges újtjai.* In: Sándor K. (szerk.), *Rovásírás a Kárpát-medencében*, 79–91. Szeged: Magyar Östörténeti Kutatócsoport.
- 1990a *A székely rovásírás.* *Néprajz és Nyelvtudomány* 33, 65–79.

KONFERENCIA- ÉS EGYÉB TUDOMÁNYOS ELŐADÁS

- 2016c *Homoródkarácsonyfalvától Zuglóiig: a székely írás identitásjelző szerepének változásai.* A Magyar Tudomány Napja. Székelyudvarhely 2016. november 11.
- 2015a *Versions of public history representing group identities: Fight for being the masternarrative.* The (Web)sites of memory: Cultural heritage in the digital age. Debrecen, 2015. május 29.
- 2015b *A székely írás mint hatalmi jelkép – interpretációk egy témára.* A hatalom jelei, képei és terei. Szeged, 2015. november 6.
- 2015c *A székely írás modern kultuszai és ezek percepciói – hipotézisek és kutatási terv.* A székely írás modern kultuszai és ezek percepciói. Szeged, 2015. december 11.
- 2014d *Hol érdemes keresnünk a székely írás előzményét? Az Alföld a 9. században II. – Új eredmények.* Szeged, 2014. május 21.
- 2014e *A little knowledge is a dangerous thing. Interpretations of the contemporary usage of the Székely script.* 5th International Conference of Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines (CADAAD). Budapest, 2014. szeptember 3.
- 2014f *Miért nem vált a székely írás a nemzeti történelem részévé? A nemzet szolgálatában.* MTA BTK, Budapest, 2014. december 2.
- 2013a *A székely írás használata.* Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. MTA, Budapest, 2013. április 18.
- 2013b *Ősgraffitik középkori templomokban: a székely írás használata Székelyföldön a 13–17. században.* A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2013. május 23.
- 2012a *Koholmány vagy ősi örökség? A székely írás Kézaitól napjainkig.* MTA BTK, Magyar őstörténeti témacsoport. 2012. június 14.
- 2012b *A székely írás interpretációi.* Interpretáció és megismerés. Szeged: SZAB. 2012. november 5.
- 2011b *A székely írás identitásjelző szerepének változásai.* Language and Culture in a Changing Region. 7th International Congress of Hungarian Studies. Kolozsvár, 2011. augusztus 24.
- 2010b *A székely írás – hol volt, hol nem volt? Körösi Csoma Társaság.* Budapest, 2010. január 26.
- 2010c *Az Isztambuli Felirat: hamis vagy valódi? Török–Magyar Baráti Társaság.* Budapest, 2010. április 20.
- 2005 *A székely rovásírás és a reneszánsz.* Budapest, ELTE, Centre des Hautes Études de la Renaissance. 2005. november 29.
- 1992c *A székely írás átvételének lehetséges újtjai.* *Rovásírás a Kárpát-medencében.* Szeged, 1992. március 22.

- 1991b *Marsigli székely rovásnaptára és más 15. századi magyar kalendáriumok*. III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. Szeged, 1991. augusztus 15.
- 1990b *Some Graphotactical Correspondences of the Hungarian (Sekler) and Eastern Turkic Runic Scripts*. Permanent International Altaic Conference. Budapest, 1990. június 26.
- 1989 *A székely rovásírás*. A Körösi Csoma Társaság Szegedi Tagozata, Szeged, 1989. május 3.

KONFERENCIA, WORKSHOP SZERVEZÉSE

- 2015 *A székely írás modern kultuszai és ezek percepciói*. Szeged, 2015. december 11.
- 1992 *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szeged, 1992. március 26.

TUDOMÁNYNÉPSZERŰSÍTÉS

- 2017 *A székely írás Mátyás udvarában*. Mentor(h)áló, Szeged. 2017. október 24.
A székely írás reneszánsza. Könyvismertetés. TrendFM 2017. március 23.
A székely írás reneszánsza Könyvben utazom. TrendFM 2017. április 6.
A székely írás reneszánsza. Klebersberg Könyvtár Könyvbemutató-sorozat. Szeged, 2017. április 27. (Monok Istvánnal)
Filológiai krimi. Agora. MTA Könyvtára, Budapest: 2017. május 30. (Könyvbemutató Vámos Tiborral.)
- 2016 *A székely írás kultusza Mátyás udvarában*. Kutatók Éjszakája, Szeged, 2016. szeptember 30.
- 2015 A Bulldog szövetsége és annak széthullása. *Nyest*, 2015. augusztus 11.
 Harc a kazárosítás ellen – avagy hogyan nyerte a Bulldog a Unicode-háborút? *Nyest*, 2015. augusztus 18.
 Új székely írásos nyelvemlék – szenzációs lelet? *Nyest*, 2015. augusztus 25.
- 2014 Szamosközy István titkos följegyzései. *Nyest*, 2014. január 29.
 „Rovásírástankönyv” a 16. század végéről. *Nyest*, 2014. április 25.
 Lázár barát alkotta-e meg a székely ábécét? *Nyest*, 2014. május 22.
 Nyári olvasmányok – „rovásírással”. *Nyest*, 2014. június 5.
 A székely írás nyomában. *Szabad sáv*. Klubrádió, 2014. június 5.
 A székely írás nyomában. *Agora*. MTA Könyvtár, 2014. június 19. (Vásáry Istvánnal)
 Európéer rovásírás. *Nyest*, 2014. június 26.
A tudatlanság veszélyes – vagy gyümölcsöző? Szegedi szkeptikus konferencia, Szeged, 2014. szeptember 20.
 A kovácsok és a mesterek rejtélyes felirata. *Nyest*, 2014. december 10.
 „A székely betűk valódiak”. *Nyest*, 2014. december 30.
- 2013 *A székely írásról*. ErdélyFM, 2013. február 25.
 Humanista koholmány-e a székely írás? *Nyest* 2013. február 19.

- A székely írás titkai.* Szkeptikus Akadémia. Budapest, 2013. május 9.
 Hunniabeli módra” írt „székel bötük”. *Nyest*, 2013. május 14.
 A székely írás legkorábbi emlékei. *Nyest*, 2013. július 17.
 Mióta ismerik az írást a magyarok? *Nyest*, 2013. július 31.
 Magyar harcos sírjában török szöveg? *Nyest*, 2013. szeptember 10.
 A székely írás legkorábbi emléke? *Nyest*, 2013. szeptember 25.
 Székely írás Bolognában. *Nyest*, 2013. november 7.
 Küskarácsonytól Sülester pápáig. *Nyest*, 2013. november 20.
 Székely ábécé Morvaországból. *Nyest*, 2013. november 29.
 A követek szupertitkosított följegyzése. *Nyest*, 2013. december 12.
 2012 Mit kezdünk a rovásírással? *Manna* 2012. március 5.
 A barcelonai „rovásemleék”. *Nyest*, 2012. július 26.
 2011 A rovásírásról és az identitásról. Klub Rádió, *Megbeszéljük*, 2011. augusztus 4.
 2010 *A székely írás.* Szkeptikus Társaság. Budapest, 2010. október 19.
 1997 *Rovott múltunk.* Duna Televízió, 1997. szeptember 26.
 Marsigli és a székely rovásírás. Duna Televízió, *Nyelvőrző*, 1997. augusztus 16.
 1996 A székely rovásírás. Duna Televízió, *Nyelvédesanyánk*, 1996. április 13.

PÁLYÁZATOK, KUTATÓUTAK

- 2016 A székely írás reneszánsza (MTA Könyvpályázat)
 2015–2018 A székely írás modern kultuszának gyakorlatai és ezek percepciói a mai Magyarországon (OTKA K 115748)
 2014–2015 A székelyek betűi, amelyeket fába rónak (NKA)
 2011–2012 A székely írás a magyar művelődéstörténetben. (TÁMOP 4.2.1 B.)
 1992 Ösztöndíj a székelyföldi rovásírási feliratok tanulmányozására (Alapítvány a Magyar Kutatásért és Felsőoktatásért és Szegedért Alapítvány)
 1990 Kutatóút Bolognába

ANNOTÁCIÓ, AZ EREDMÉNYEK SZÖVEGES ÖSSZEFOGLALÁSA

A disszertációként szolgáló könyvben és ennek kutatási előzményeiben (a tézisek első részében) említettekén kívül a következő eredményeket értem el:

A székely írásról néhány általános ismertetés (1989, 1990a, 2010b) mellett kiemelten foglalkoztam az írásrendszer legjelentősebb emlékével, a Bolognai Emlékkel (1991a, 1991b, 1993a). Elkészítettem az emlék kritikai kiadását, tisztáztam a korábbi, 1915-ben Sebestyén Gyula által készített kiadás hiányosságait és a szakirodalomban ennek nyomán elterjedt tévedéseket. Sikerült lokalizálnom az emlék megtalálásának helyét és a részét képező naptár készítésének idejét, földolgoztam művelődéstörténeti és nyelvi vonatkozásait.

A székely írás más emlékeinek vonatkozásában is sikerült új eredményekre jutnom. Publikáltam a Gelencei Feliratot (1996b), és új megfontolásokkal egészítettem ki az Isztambuli Felirat keletkezésére, megtalálására, esetleges szerzőjére vonatkozó irodalmat (2010c).

Összefoglaltam a székely írás eredetére vonatkozó nézeteket, s föl hívtam a figyelmet arra az egyszerűnek látszó, mégsem mindig érvényesülő szempontra, hogy az eredetre vonatkozó ötletek megfogalmazásakor nem tekinthetünk el a történeti háttér tisztázásától (1992b, 1992c). Rám utattam, hogy a székely írás eredetének földerítését meg kell előznie az írás önálló története rekonstrukciójának, rétegződése megállapításának (1993b, 1996a, 2014c), s hogy a rokonsági kapcsolatok kutatásakor nemcsak az ábécét, hanem az írás grafotaktikai jellemzőit is figyelembe kell venni (1990b, 1993b). Számba vettem a székely írás előzményeinek tekintett kárpát-medencei leletek használhatóságát (2014d, 2017), és cáfoltam az eredet kérdését illetően azt a nézetet, amely szerint elképzelhető, hogy a székely ábécé a magyar humanisták által készített, archaizáló írás (2010b, 2012a, 2014a).

A székely írásra vonatkozó jelenlegi ismeretek összegzésének, kritikájának és jelentős bővítésének tekinthető 2014-ben megjelent könyvem (2014a). A kötet tartalmazza az írással való foglalkozás kutatástörténetét, a székely írás eredetére vonatkozó nézetek kritikus ismertetését, az emlékek sokszor új filológiai részleteket megoldásokat fölvető bemutatását, többször a korábbi irodalomból megszerezhető ismeretek jelentős módosítását, és a székely írás előzményeinek vélhető írások emlékeinek bemutatását.

A székely írás használatának történetét áttekintve azt tapasztaljuk, hogy a székely írásnak ismert története során elsősorban identitásjelző (s nem szövegrögzítő) szerepe volt a lényeges (2011b, 2013a, 2014b). A székely írás kultusza egészen a 19. század közepéig a hunhagyományba ágyazva örökítődőtt és formálódott tovább (2011a, 2011c, 2011e, 2012c, 2012e, 2012f, 2013b, 2013c, 2013d, 2014e). Ennek a tradíciónak megváltoztatott formája a turanista gondolkodásokhoz kapcsolódó kultusz, és jelen van a modern kultusz ma élő változatainak némelyikében is (2015b, 2015c).

A székely írás identitásjelző szerepének alakulásától tehát elválaszthatatlan a magyar hunhagyomány kialakulása és beépülése először a nemesi–köznemesi, aztán a népi s végül a kanonizált nemzeti identitástudatba. A székely írást egészen a 19. századig a hun származás bizonyítékának tartották (2011a). Akkor ez megváltozott, de addigra a hunhagyomány szervesen beépült a reformkorban kialakult új nemzeti identitásba, másrészt a művészet közkedvelt témájává vált (2011a).

A jelenlegi használat szubkulturális változatosságát, identitásjelző szerepeit, az írást használók és nem használók attitűdjei közti különbségeket kiterjedtebb antropológiai–szociológiai fölméréssel érdemes tanulmányozni. Ennek megalapozása korábban megtörtént (2011e, 2012b), a kutatás jelenleg folyamatban van, első eredményeit konferenciákon ismertettem (2015a, 2015b, 2015c, 2016c).